

FUNDAMENTELE HERMENEUTICII BIBLICE OCCIDENTALE ÎN *LIBER REGULARUM* A LUI TICONIUS

Asist. cercet. Constantin RĂCHITĂ

Departamentul de Cercetare Interdisciplinară al Universității „Al. I. Cuza” din Iași

Abstract

The first book of Biblical Hermeneutics written in the West (380 AD) has the signature of a Christian Donatist from the African environment. Tyconius' name remained in the history of Biblical Hermeneutics strictly related to the comment that was dedicated to him by Saint Augustine in De doctrina christiana (III, 30-37), subsequently assumed also by the Medieval exegesis. The original book, written by Tyconius in Latin, was published only at the end of 19th century, due to the endeavour of the English researcher F.C. Burkitt, interested especially in the restoration of the Latin Scripture. The first complete translation into a modern language – an English version of W.S. Babcock – dates from 1989, while the studies of the tyconian hermeneutical precepts are still in progress. Our study aims to take a first step in the reception and analysis of the Tyconius' hermeneutics in Romanian culture.

Keywords: biblical hermeneutics, Tyconius, Liber regularum, donatism, the unity of Scripture

Introducere

Modul în care ar trebui lecturată și interpretată Scriptura a constituit dintotdeauna o preocupare majoră, nutrită de convingerea că mesajul pe care îl conține, în virtutea naturii sale divine, are un caracter universal. Din interpretarea textului sacru cu mijloacele specifice Antichității, între care alegoria a jucat un rol decisiv¹, intelectualii

¹ Invocăm aici opinia lui Paul Ricoeur referitoare la rolul alegoriei în interpretarea biblică: „Ceea ce a făcut plauzibile, acceptabile, pe deplin semnificative interpretările alegorice în epoca Patristicii era altceva decât o exhumare a sensului înscris în textul socotit singur și în afara lecturii”. André Lacoque, Paul Ricoeur, *Cum să înțelegem Biblia*, traducere de Maria Carpov, Polirom, 2002, pp. 364-365.

creștini din perioada patristică au dedus două idei generale, care au determinat nu doar interpretările ulterioare, ci și necesitatea constituirii unui set de norme interpretative, valabile pentru întreaga Scriptură: 1. Textele biblice constituie o unitate organică și, prin urmare, au un sens unitar²; 2. Scripturile conțin secrete, taine, pe care interpretul are datoria să le descifreze³.

Spre sfârșitul secolului al IV-lea, astfel de idei ajung la maturitate și în creștinismul latin din nordul Africii, care trece în această perioadă printr-o criză de identitate, provocată nu doar de creștinarea precară a maselor, ci și de interpretarea diferită a Scripturilor în comunitățile creștine heterodoxe (de pildă, cele donatiste sau pelagianiste). Necesitatea elaborării unor criterii hermeneutice care să evite interpretarea aleatorie a Scripturii și să asigure univocitatea de sens a mesajului biblic nu face doar obiectul monumentalului tratat *De doctrina christiana* al Fericitului Augustin, ci și pe cel al unei alte scrieri, foarte puțin cunoscute astăzi, publicate în comunitatea donatistă. Este vorba despre *Liber regularum (Cartea regulilor)*, primul tratat de hermeneutică biblică publicat în Occident⁴, scris de Ticonius, un autor donatist despre a cărui activitate nu cunoaștem mai nimic, în afara faptului că a fost excomunicat din biserica donatistă din cauza acestei lucrări. Singurele referințe consistente la Ticonius și la operele sale se întâlnesc la Fericitul Augustin, care, în mod paradoxal, prin atenția pe care i-a acordat-o în cartea a III-a a tratatului *De doctrina christiana*, face ca întreaga receptare ulterioară

² Ideea este reluată sub diferite forme în operele Sfântului Iustin Martirul și Filosoful, Sfântului Irineu de Lyon, respectiv în cele ale lui Clement Alexandrinul sau Origen.

³ Sensul criptic al Sfințelor Scripturi, susținut în special de alexandrini, își găsește argumente în interpretarea unor termeni din Pildele lui Solomon 1, 5-6 (*σκοτεινὸν λόγον și αἰνύματα*), respectiv Tobit 12, 7 (*μυστήριον βασιλέως*).

⁴ Tratatul lui Ticonius a fost scris în 380 și publicat în 382. Fericitul Augustin își scrie tratatul *De doctrina christiana* începând cu 397 și îl definitivează abia după treizeci de ani. Interesul pe care l-a avut episcopul de Hipona pentru hermeneutica lui Ticonius, dar și incertitudinea asupra conținutului teologic pe care îl implica, reiese dintr-o scrisoare (*Ep. XLI*) adresată episcopului Aurelius al Cartaginei, în care îl roagă să-și exprime părerea cu privire la *Cartea regulilor*: *Nam et ego quod iussisti non negligo, et de Tychonii septem regulis vel clavibus, sicut saepe iam scripsi, cognoscere quid tibi videatur exspecto* (PL 33, 159).

a scriitorului donatist să se realizeze numai prin intermediul hermeneuticii augustinieni⁵.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, textul latin al tratatului lui Ticonius a fost editat, nu fără dificultăți ridicate de caracterul ilizibil al manuscriselor păstrate, de Francis C. Burkitt, un cercetător englez interesat mai mult de pasajele biblice citate de autor din vechile versiuni ale Scripturii latine care au circulat în nordul Africii mult timp după apariția *Vulgatei*⁶. Primele traduceri în limbi moderne au ca punct de plecare anul 1989, când a fost publicată traducerea în limba engleză a lui William Babcock⁷; abia în 2004 apare și prima traducere în franceză, realizată de Jean-Marc Vercauysse în prestigioasa colecție "Sources Chrétiennes"⁸.

Cartea regulilor, scrisă cel mai probabil pentru uzul creștinilor donatiști, propune șapte principii de interpretare a Scripturilor, cu o atenție deosebită acordată profețiilor Vechiului Testament. Ticonius exclude de la început lectura literală a Bibliei, considerând-o scriere inspirată de Duhul Sfânt, și, prin urmare, o lectură corectă coincide cu descoperirea sensului ei profund. În prolog, Ticonius amintește de sarcina specifică interpretului biblic și își motivează scrierea regulilor⁹:

⁵ Fericitul Augustin este interesat, pe de o parte, de hermeneutica lui Ticonius în *De doctrina christiana* III, 30, 42-56 (PL 34, 81-90), dar pe de altă parte și de combaterea donatismului (aflat în această perioadă sub conducerea lui Parmenian), pentru care opera lui Ticonius constituia o adevărată mină de argumente anti-donatiste (V. *Contra epistolam Parmeniani* I, 1, 1-2 în PL 43, 33-35). Receptarea ulterioară a operei lui Ticonius se va realiza aproape exclusiv prin intermediul lui Augustin. Întâlnim scurte referințe la Ghenadie al Marsiliei (PL 58, 1071), Casiodor (PL 70, 18), Isidor de Sevilia (PL 83, 581-586), Alcuin (PL 100, 1087-1088) *et alii*.

⁶ Francis C. Burkitt (cunoscut publicului românesc pentru cartea *Biserica și gnoza*, apărută la Editura Herald în traducerea lui Alexandru Anghel), mărturisește în prefața ediției sale că textele biblice ale creștinismului donatist aveau implicații simbolice și tradiționale, drept pentru care respingeau categoric citatele din varianta *iuxta Hebraeos* a Fericitului Ieronim (F.C. Burkitt, *The Book of Rules of Ticonius*, Cambridge University Press, 1894, p. XI).

⁷ Ticonius, *The Book of Rules*, translated by William S. Babcock, Scholars Press, Atlanta, 1989.

⁸ Idem, *Le Livre des Règles*, introduction, traduction et notes par Jean-Marc Vercauysse, col. „Sources Chrétiennes”, nr. 488, Les Éditions du Cerf, Paris, 2004.

⁹ Deși am consultat ediția lui F.C. Burkitt, în privința citatelor în limba latină am optat pentru textul stabilit în *Patrologia* lui Migne. Motivele se regăsesc, pe de

Necessarium duxi ante omnia quae mihi videntur, libellum Regularum scribere et secretorum leges, veluti claves et luminaria fabricare. Sunt enim quaedam regulae mysticae, quae universae legis recessus obtinent, et veritatis thesauros aliquibus invisibiles faciunt. Quarum si ratio regularum sine invidia, ut communicamus, accepta fuerit, clausa quaeque patefient, et obscura dilucidabuntur, ut quis prophetiae universam silvam perambulans, his regulis quodammodo lucis tramitibus deductus, ab errore defendatur¹⁰.

„Am socotit necesar, înainte de toate [lucrurile] ce mi se par [astfel], să scriu «Cartea Regulilor» și să fac legi ale tainelor, ca și cum [aș face] chei și luminătoare. Căci există anumite reguli mistice care păstrează misterul întregii Legi și fac nevăzute pentru unii comorile adevărului. Dacă scopul acestor reguli va fi acceptat fără rea-credință, așa cum l-am înfățișat, toate câte sunt închise se vor deschide și toate câte sunt întunecate se vor lumina, astfel încât cine se plimbă prin pădurea largă a profeției, condus după aceste reguli ca pe niște poteci luminate, se va apăra de greșală.” (*tr. n.*)

O clarificare preliminară se cere a fi făcută în legătură cu sensul pe care Ticonius îl atribuie termenului *regula*, deoarece el nu-și propune să creeze „reguli” în sensul modern, restrictiv, al termenului, ci mai degrabă chei de lectură care să faciliteze și să orienteze înțelegerea. Scopul său nu este cel de a explica taina Sfintei Scripturi, nici măcar regulile în sine, care sunt la rândul lor mistice, ci pleacă de la premisa compunerii unor principii hermeneutice de la care căutarea înțelesului ascuns în text abia începe. De asemenea, după cum reiese din același pasaj, în concepția lui Ticonius, Scripturile au un sens unic, iar cele șapte reguli nu pot funcționa decât în mod organic.

Structura lucrării urmează cele șapte reguli de interpretare, ale căror titluri nu indică neapărat denumiri specifice, cât mai degrabă funcția pe care o au într-o lectură non-lineară a Bibliei:

I. *De Domino et corpore eius* („Despre Domnul și Trupul Său”)

II. *De Domine corpore bipartito* („Despre Trupul bipartit al Domnului”)

o parte, în ușurința cu care un cititor român interesat de textul original îl poate accesa din PL, iar pe de altă parte în diferențele semnificative dintre textele stabilite; de pildă, mi s-au părut mai clare și mai potrivite în contextul introductiv al tratatului opțiunile din PL pentru *libellum Regularum* în loc de *libellum regularem* (Burkitt, ed. cit., p. 1) sau de *leges* în loc de *legis* (*Ibidem*, p. 1).

¹⁰ PL 18, 15B.

- III. *De promissis et lege* („Despre făgăduințe și Lege”)
- IV. *De specie et genere* („Despre specie și gen”)
- V. *De temporibus* („Despre timpuri”)
- VI. *De recapitulatione* („Despre recapitulare”)
- VII. *De diabolo et corpore eius* („Despre diavol și trupul său”).

I. *De Domino et corpore eius* („Despre Domnul și Trupul Său”)

Prima regulă are la bază eclesiologia paulinică din Epistolele către Efeseni (capitolele 2 și 5), I Corinteni (12, 12) și Coloseni (capitolul 2), potrivit căreia Dumnezeu și Biserica formează un singur Trup. Pornind de aici, Ticonius consideră că orice referință biblică la Hristos are o semnificație și pentru Biserică. Această regulă îi permite să vadă în profețiile hristologice din Vechiul Testament și din Noul Testament previziuni făcute și asupra destinului Bisericii. Pentru a înțelege cum citește Ticonius Scriptura în acest caz este de ajuns să cităm trei pasaje din multitudinea de texte în care autorul african vede o unitate de sens:

Daniel 2, 34-35: *Priveai astfel până când o piatră s-a desprins fără de mâini și a lovit chipul peste picioarele de fier și de lut și le-a sfărâmat. [...] iar piatra care a lovit chipul a crescut munte mare și a umplut tot pământul.*

Efeseni 2, 20-21: *Zidiți fiind pe temelia apostolilor și a proorocilor, piatra cea din capul unghiului fiind însuși Iisus Hristos. Întru El, orice zidire bine alcătuită crește ca să ajungă un locaș sfânt în Domnul.*

Matei 24, 2: *Nu va rămâne aici piatră pe piatră, care să nu se risipească.*

Pentru Ticonius, „piatra” din profeția lui Daniel simbolizează Biserica, al cărei Cap sau „Piatră” de temelie este Hristos. Dacă în pasajul evanghelic Hristos își profetește moartea Trupului, atunci aceeași profecie poate fi înțeleasă ca fiind făcută și asupra Bisericii, în virtutea unității dintre Cap și Trup. Acesta este motivul pentru care în finalul primei reguli de interpretare Ticonius crede că la a doua venire a lui Hristos cea mai mare parte din Biserică se va distruge: „Într-un singur trup se unesc doi; trupul este unul singur. Așadar, în capul Său este Fiul lui Dumnezeu, iar în Trupul Său este Dumnezeu, Fiul Omului, Care născându-Se vine în fiecare zi și crește

în Templul Sfânt al Domnului. Dar templul este bipartit. O parte din el, deși este construit din pietre mari, se va distruge și nu va rămâne din el piatră pe piatră”¹¹.

II. *De Domine corpore bipartito* („Despre Trupul bipartit al Domnului”)

A doua regulă a lui Ticonius reia și completează ideea Trupului bipartit al Domnului, anume că acesta este constituit din două părți, din cei buni și din cei răi. Ca să argumenteze că întreaga Scriptură vorbește despre prezența răului în interiorul Bisericii, autorul african interpretează alegoric pasaje din Vechiul Testament, precum cel din Cântarea Cântărilor 1, 4: „Neagră sunt, fete din Ierusalim, dar frumoasă, ca sălaşurile lui Chedar, ca și corturile lui Solomon”, unde epitetele (*fusca* și *decora*) și analogiile contrastive ar indica acest lucru (*duo tabernacula ostendit: regium et servile*¹²). De asemenea, orbii (*caeci*) și surzii (*surdi*) de la Isaia (42, 16-17; 43, 5-8 etc.), slugile drepte și cele rele de la Matei (24, 46; 24, 48-51), respectiv pasaje din epistolele pauline (Romani 10, 21; 11, 1-2; 11, 28; Efeseni 5, 27) trimit spre aceeași interpretare. Principiul hermeneutic care trebuie avut în vedere *per omnes Scripturas*¹³ ar consta în distincția pe care interpretul trebuie să o facă între pasaje din același context care se adresează uneia sau alteia dintre părțile Bisericii.

III. *De promissis et lege* („Despre făgăduințe și Lege”)

A treia regulă hermeneutică propusă de Ticonius se referă la modul în care pot fi conciliate pasajele biblice, aparent contradictorii, care se referă la „făgăduințele” (*promissiones*) făcute de Dumnezeu celor care cred în El și la „Legea” (*Lex*) dată de Dumnezeu spre a fi respectată. Cu alte cuvinte, este vorba despre

¹¹ PL 18, 19: *In unam carnem duo solidantur: unum sunt corpus. Itaque in capite suo filius est Dei; et Deus in corpore suo, filius est hominis, qui quotidie nascendo venit, et crescit in templum sanctum Dei. Templum enim bipartitum est. Cuius pars altera, quamvis lapidibus magnis exstruatur, destruitur: neque in eo lapis super lapidem relinquetur.*

¹² PL 18, 21B.

¹³ PL 18, 20A.

rediscutarea raportului care se stabilește între credință și fapte în epistolele pauline¹⁴.

Ticonius spune că numai prin credință rațiunea își atinge potențialul său real, iar pentru că Biserica are un trup bipartit, celor care cred le sunt rezervate făgăduințele, iar celor care nu cred le este rezervată Legea¹⁵. Ca să reconcilieze făgăduința pe care Dumnezeu i-o face lui Avraam, că întreaga lume îl va cunoaște pe Hristos¹⁶, fapt imposibil dacă acest lucru ar depinde numai de liberul arbitru¹⁷, autorul donatist emite o teorie privind predestinarea parțială a câtorva aleși. În viziunea lui Ticonius, Scriptura vorbește despre existența a două tipuri de oameni: cei predestinați și cei cu liber arbitru¹⁸. Cei cu destin predeterminat sunt sortiți binelui (*Sine lege sunt, liberi sunt, ipsi promissi sunt*¹⁹), nu au nevoie de constrângeri pentru săvârșirea binelui, și lor li se adresează Dumnezeu prin promisiunile făcute lui Avraam. Majoritatea celorlalți sunt cu voință liberă, pot să aleagă între bine și rău, iar lor le sunt adresate amenințările și avertismentele Scripturii. Nimeni nu este sigur de statutul său, de vreme ce însuși Pavel își exprimă îndoiala privitoare la propria mântuire. Această teologie îi permite lui Ticonius să presupună că dacă anumiți oameni sunt predestinați binelui, nimeni nu este însă predestinat răului. Răul nu este altceva decât rezultatul folosirii greșite a libertății de alegere.

¹⁴Romani 3, 19-20; 6, 14; 7, 5; Galateni 2, 16; 3, 21-22; Filipeni 3, 6.

¹⁵Ticonius este de părere că Legea a fost dată de Dumnezeu numai celor care nu au destulă credință și care devin buni grație preceptelor impuse (*etenim voluntate malus est qui necessitate bonus est*). Liberul arbitru al omului înclină uneori balanța către rău, iar în acest caz Legea devine un impediment cel puțin pentru faptele rele (*Lex operi impedimentum est, non voluntati*). Iată argumentele lui Ticonius: 1. „Nu este bun cel care dacă nu ar exista pedeapsa pentru rău, ar face rău” (*non est coniunctus Deo qui si mali poena non esset malum sequeretur*); 2. „Nu face voia Domnului cel care suferă că nu și-o face pe-a sa” (*nec voluntatem Dei facit qui gemit quod non suam faciat*); 3. „Nu este milostiv cel ce se teme să fie crud” (*non est misericors qui timet esse crudelis*). Vezi PL 18, 30A.

¹⁶Facerea 22, 18.

¹⁷Cf. PL 18, 28D-29A.

¹⁸Printre mărturiile scripturistice invocate de Ticonius se regăsesc cele de la Facerea 27, 35; Romani 4, 15-16; Galateni 3, 7; 4, 23-28; Ioan 13, 17-18.

¹⁹PL 18, 30B.

IV. *De specie et genere* („Despre specie și gen”)

Regula a patra emisă de Ticonius constă într-o explicație cât se poate de rațională a modului în care își justificau anticii interpretarea alegorică a Scripturilor, folosindu-se de sinecdocă. Deși se delimitează de metoda laică brevetată în mediul alexandrin²⁰, definiția pe care o dă Ticonius sinecdociei, *Synecdoche vero, aut a parte totum est, aut a toto pars*²¹, este identică celei enunțate în secolul I î.Hr. de gramaticul grec Tryphon în puținele fragmente păstrate din opera sa *Ἡ τέχνη γραμματική*²². Totuși, spune Ticonius, în Scripturi sinecdoca este parte a subtilităților voit încryptate în text de autorii inspirați de Duhul Sfânt²³ și ea se răsfrânge nu doar asupra lexicului (de pildă, că Ierusalimul figurează Biserica sau că prin „idolii Egiptului” s-ar înțelege păgânismul), ci și asupra unor narațiuni întregi (Iezechiel 36, 16-36; 37, 21-28; Isaia 19, 1-20). Dificultatea pe care o întâmpină interpretul ar consta în distingerea pasajelor sau a narațiunilor intercalate, în care coexistă partea și întregul, sau a narațiunilor în care fie partea, fie întregul nu sunt exprimate, ci doar subînțelese²⁴. De fapt, a patra regulă a lui Ticonius reafirmă ceea ce urmărea orice discipol al școlilor de interpretare alegorice, anume să substituie referințe lineare/literale cu altele metatextuale, cu condiția ca textul să permită acest transfer de sens, pe baza unor indicii textuale clare sau, cel puțin, verificabile în alte pasaje biblice.

V. *De temporibus* („Despre timpuri”)

A cincea regulă a lui Ticonius are în vedere aritmologia și exprimarea timpului în Biblie. Numerele și timpurile au semnificație

²⁰ A rămas celebră interpretarea alegorică a eleniștilor asupra operelor lui Homer, aplicată în lectura Sfințelor Scripturi câteva secole mai târziu de exegeții creștini ai Alexandriei. Fără a fi numită însă cu un termen tehnic, specializat, utilizarea sinecdociei se regăsea și printre metodele folosite de rabini în interpretarea Scripturilor.

²¹ PL 18, 47A.

²² PG 1, 196. 3: *ἀπὸ μέρους τὸ ὅλον [...] ἀπὸ τοῦ ὅλου τὸ μέρος.*

²³ PL 18, 33D: *Sed loquimur secundum mysteria coelestis sapientiae magisterio Spiritus Sancti.*

²⁴ De altfel, Ticonius identifică câteva situații narative de substituție prin sinecdocă: 1. Atunci când partea și întregul sunt alternate în același pasaj narativ; 2. Atunci când transferul de la speța la întreg nu este exprimat direct și apare doar una dintre cele două exprimări; 3. Atunci când din narațiune nu transpare nici speța nici întregul. Vezi PL 18, 34A-34B.

mistică și trebuie citite prin cheia oferită de sinecdocă: *Temporum quantitas in Scripturis frequenter mistica est tropo synechdoche, legitimis numeris, qui multis modis positi sunt et pro loco intelligendū*²⁵. Ca și alți exegeți creștini, autorul african a înțeles că numerele exprimate în Scripturi au o semnificație simbolică, pornind de la repetabilitatea lor în Vechiul și Noul Testament. De aceea, spune aproape augustinian: *signa sunt enim, non manifestae definitiones*²⁶. Totuși, principiul său hermeneutic nu încearcă să explice simbolistica lor, ci se ocupă în primul rând de contradicțiile care se regăsesc în Scriptură în redarea anumitor date. De pildă, dacă în Facerea 15, 13 Dumnezeu îi spune lui Avraam că „urmașii tăi vor pribegi în pământ străin, unde vor fi robiți și apăsați patru sute de ani”, în Exod 12, 40 cifra de 400 de ani este contrazisă: „Timpul însă, cât fiii lui Israel și părinții lor au trăit în Egipt și în țara Canaan, a fost de patru sute treizeci de ani”. Dar pentru că Dumnezeu nu se poate contrazice, Ticonius caută argumente în Scripturi: dacă din 430 de ani de robie se scad cei 80 de ani de domnie ai lui Iosif asupra Egiptului²⁷ (când se presupune că poporul lui Israel nu a suferit nici un neajuns) și se adaugă cei 40 de ani de pribegie prin deșert, atunci cifra exactă ar fi cea de 390 de ani. Dar pentru că 390 nu înseamnă nici 400, nici 430, Ticonius explică această mică inexactitate prin obiceiul textelor sacre de a folosi sinecdoca în exprimarea duratei în timp: „Este limpede că o sută este parte dintr-un întreg, iar anii care trec de 300 sunt părți ale altei sute. De aceea a spus 400 de ani”²⁸. Ca să dovedească faptul că Scriptura redă astfel durata în timp, autorul recurge la un argument *ad populum*: oricine știe că durata nașterii unui copil este de 9 luni, dar în Cartea Înțelepciunii lui Solomon 7, 2 ni se spune că „am fost înfiripat, cu trupul, în pântecele mamei mele, închegându-mă din sânge, vreme de zece luni”,

²⁵ PL 18, 47A: „Durata în timp, adesea mistică în Scripturi, este exprimată prin sinecdocă, fie cu cifre exacte, fie prin multe alte moduri care au fost folosite pentru a înțelege altceva în locul lor” (*tr. n.*).

²⁶ PL 18, 52D.

²⁷ Calculele lui Ticonius sunt făcute pe baza textelor de la Exod 1, 6-10; Ieșirea 41,46 și 50, 22.

²⁸ Traducerea din latină este explicativă. Redăm și textul latin din PL 18, 47B: *manifestum est centum a toto partem esse, nam post CCC annos pars aliorum centum anni sunt: propterea dixit CCCC annos.*

text suficient pentru a demonstra și reversul situației, când întregul este folosit pentru parte. Nu insistăm asupra altor exemple pe care Ticonius le aduce în sprijinul uzului sinecdocii, de unde se nasc teorii și calcule privind momentul precis al zilei în care a înviat Hristos, cât înseamnă cele șase zile ale creației sau analogii cu numerologia Apocalipsei.

VI. *De recapitulatione* („Despre recapitulare”)

Cea mai importantă regulă a lui Ticonius, care a rămas valabilă și astăzi în creștinism datorită unui alt autor creștin, este cea numită „a recapitulării”²⁹. Nu este ușor de precizat ce semnificație avea termenul de *recapitulatio* în comunitatea creștinilor donatiști, de vreme ce autorul african pare să-i confere două sensuri diferite, ambele raportate la tipologie. Importanța principiului hermeneutic și sensurile pe care i le conferă sunt exprimate în termeni metaforici:

*Inter regulas quibus Spiritus lege signavit quo luminis via custodiretur, non nihil custodit recapitulatione sigillum ea subtilitate, ut continuatio magis narrationis quam recapitulatio videatur*³⁰.

„Printre regulile pe care le-a desemnat Duhul Sfânt drept lege prin care să fie vegheată calea luminii, nimic nu veghează pecetea cu o asemenea profunzime ca recapitularea, astfel încât pare mai degrabă o continuare a narațiunii decât o recapitulare” (*tr. n.*).

Primul sens ar fi identic cu o „continuare a narațiunii”, cu un rezumat al unui eveniment trecut, pe care îl face Duhul Sfânt, autorul real al Scripturii, la un moment dat într-un alt context. Un exemplu de recapitulare se întâlnește la Luca 17, 29-32: „Iar în ziua în care a ieșit Lot din Sodoma a plouat din cer foc și pucioasă și i-a nimicit pe toți. La fel va fi în ziua în care se va arăta Fiul Omului. În ziua aceea, cel care va fi pe acoperișul casei, și lucrurile lui în casă, să nu se coboare ca să le ia; de asemenea, cel ce va fi în țarină să

²⁹ Este posibil ca Ticonius să-și fi inspirat principiul hermeneutic al „recapitulării” din teologia Sfântului Irineu de Lyon, potrivit căreia urmarea și imitarea lui Hristos de către creștin este parte constituantă dintr-un plan universal de mântuire a omului. Pentru detalii privind doctrina recapitulării la Irineu de Lyon se poate consulta analiza precisă făcută de Jaroslav Pelikan în *Tradiția creștină. O istorie a dezvoltării doctrinei I*, traducere de Silvia Palade, Polirom, Iași, 2004, pp. 162-163.

³⁰ PL 18, 53C.

nu se întoarce înapoi. Aduceți-vă aminte de femeia lui Lot”. De aici reiese că recapitularea, în sensul narativ conferit de Ticonius, se ocupă de cazurile în care este prezentat ca menit să se întâmple mai târziu un eveniment care în realitate a avut deja loc. Sarcina interpretului este cea de a distinge între trecutul istoric, prezentul narațiunii și viitorul repetabil al evenimentelor.

Al doilea sens, de data aceasta hermeneutic, constă în a înțelege toate evenimentele Scripturii ca fiind atemporale sau, cu alte cuvinte, „recapitularea” constă în a „condensa” toate epocile Bisericii *ab initio usque ad finem* într-un timp nedefinit al istoriei mântuirii. În cuvintele autorului, acest sens este enunțat astfel: *de similitudine tempus suum et nostrum unum fecit et iunxit*³¹. La nivel practic, principiul presupune lectura non-cronologică a evenimentelor Scripturii; de pildă, atunci când ni se vorbește în Scripturi despre cei șapte ani de bogăție și, ulterior, despre cei șapte ani de foamete din Egipt, interpretul biblic va trebui să înțeleagă că acolo nu este vorba despre două evenimente succesive, ci de unul singur care figurează ca o perioadă repetabilă în timp, în care credincioșii se vor bucura de bogății spirituale, iar cei păcătoși de secetă. Pentru a extrage sensul profund al evenimentelor, hermeneutul are datoria de a reuni evenimentele prezentate cronologic într-unul singur valabil în trecut, prezent și viitor.

VII. *De diabolo et corpore eius* („Despre diavol și trupul său”)

Ultima regulă a lui Ticonius vine să închidă „cercul hermeneutic” al Scripturilor, fiind creată prin analogie cu prima: așa cum Biserica este Trupul lui Hristos, și Diavolul are un Trup al său, identificabil în Scripturi. Dacă evenimentele Scripturii pot fi interpretate ca tipologii ale vieții din orice timp și orice loc, inevitabil această viață va cuprinde și laturile ei negative. Iar dacă viața lumii se confundă cu Biserica, Trupul lui Hristos, atunci răul nu poate exista decât în interiorul Bisericii, iar Biserica, deși este unică, va fi constituită din cele două părți, binele și răul. Un astfel de raționament a condus, potrivit lui Augustin, la excomunicarea lui Ticonius din

³¹ PL 18, 54B.

comunitatea donatistă³², deoarece condamna în mod evident ideea susținută în acea perioadă de Parmenian, urmașul lui Donatus, a unei Biserici nedivizate a celor „puri” și „sfinți”³³, deținătoare de drept a credinței adevărate și beneficiară a făgăduințelor divine. Modul în care citea Ticonius Biblia face ca ideea să fie inacceptabilă, deoarece Ticonius consideră că referințele la Trupul diavolului nu sunt decât avertismente adresate omului spre îndreptare și reîntoarcere în Trupul lui Hristos³⁴. Într-o Biserică a sfinților, numeroasele referințe la modelele negative ale Scripturii nu și-ar mai găsi justificarea.

Concluzii

Concluziile care se pot formula în legătură cu hermeneutica *avant la lettre* a lui Ticonius nu sunt în măsură să ofere soluții pentru hermeneutica biblică modernă, prin simpla evidență că premisele de la care pornește autorul african sunt specifice creștinismului din secolul al IV-lea și, mai mult decât atât, specifice comunității donatiste, marcate de ecleziologie, de ideea Parusiei iminente și de abolirea definitivă a răului. Pentru Ticonius, Scriptura are un sens unitar, care nu poate fi aflat dintr-o analiză trunchiată a fiecărei cărți în parte și nici din aplicarea separată a regulilor de interpretare; de asemenea, dacă Autorul textelor sacre este Duhul Sfânt, nu vom găsi în hermeneutica sa căutarea intențiilor vreunui autor uman, descrieri ale contextelor istorice proprii emițătorului sau receptorilor mesajului biblic. Chiar dacă vizează lexicul și tranziția de la o idee la alta din cadrul pasajelor biblice, respectiv paralelismele lor, regulile de interpretare ale lui Ticonius au întotdeauna la bază ideea că mesajul divin al Scripturilor este atemporal, că Duhul Sfânt revelează

³² Sfântul Augustin ne spune că Parmenian i-a scris o scrisoare lui Ticonius în care îi combate ideile de universalitate ale Bisericii, pentru ca, ulterior, să-l excludă din biserica donatistă în urma unui sinod. Cu toate acestea, Ticonius nu a renunțat niciodată la donatism, chiar dacă nu împărțea în totalitate ideile puriste ale lui Parmenian. Vezi *Contra epistolam Parmeniani*, I, 1, 1-2 (PL 43, 34-35).

³³ Marie-Francoise Baslez, *Persecuțiile în Antichitate. Victime, eroi, martiri*, traducere de Valentin Mihăescu, Editura Artemis, București, 2009, p. 381.

³⁴ A se vedea interpretarea lui Ticonius la pasajul amplu din Isaia 14, 12-21 (PL 18, 56C).

într-un prezent etern realități spirituale. Scrisă cu mai bine de un deceniu înaintea oricărei hermeneutici biblice occidentale, *Liber regularum* a fost acceptată (nu fără rezerve) de Fericitul Augustin, caz foarte rar în creștinismul antic, deoarece el a înțeles, ca și Ticonius, că Biserica este o lume spirituală, în care opera de mântuire a lui Dumnezeu prezentă în Sfintele Scripturi rămâne o realitate continuă.